

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Historické vědy – Pomocné vědy historické

Teze disertační práce

Diplomatika a správa kláštera Teplá ve druhé polovině 15. století

Diplomatics and Administration of the Monastery of Teplá

in the Second Half of the Fifteenth Century

Školitel: Prof. PhDr. Hana Pátková, Ph.D.

Praha 2016

PhDr. Pavel Trnka

Dějiny tepelského kláštera na sklonku středověku

Tato práce přináší první ucelené zpracování pozdně středověkých písemností a pečeti tepelského kláštera, stejně jako správní problematiky související s touto kanonií. V rámci uvedení do historických souvislostí začíná pojednáním o dějinách tepelského kláštera od založení do roku 1526, které vychází primárně z pramenů, z nichž některé byly za tímto účelem využity poprvé. Vystalo tak několik nových poznatků a zároveň došlo k přehodnocení některých interpretací.

Největší pozornost byla věnována letům 1459 až 1506, kdy stál v čele kláštera opat Zikmund Hausmann. Počátek tohoto období byl ve znamení neposlušnosti chotěšovského probošta Jiřího. V první polovině 60. let se k tomu připojily i finanční problémy kanonie. Během zvyšování napětí mezi králem Jiřím a panskou jednotou se opat Zikmund snažil udržovat dobré vztahy s oběma zneprátelenými tábory, fakticky však podporoval panovníka. Tento postup sice ochránil klášterní majetek před zástavami ze strany krále Jiřího, avšak umožnil sousedním katolickým šlechticům vyrabovat klášter koncem května 1467. Je pravděpodobné, i když to Karel Dolista popírá, že o něco později byl klášter částečně vypálen. Poté následuje období, kdy klášter procházel existenční krizí provázenou úpadkem disciplíny řeholníků. Opat Zikmund se pod tíhou okolností připojil k protijiříkovské straně. Potom, co se mu podařilo zbavit se církevních trestů uvalených na sebe i klášterství a ukončit zastavování klášterního majetku králem Jiřím, se orientoval na restituci klášterních statků zabraných Bohuslavem ze Švamberka a pány z Plavna. Ta se však podařila až někdy v 80. letech. Situace kanonie se začala zlepšovat až od druhé poloviny 70. let, kdy se opat Zikmund zaměřil na oživení klášterního hospodářství. Nejlepší způsob spatřoval v zakládání rybníků a v těžbě rud. Vedle toho se také věnoval obnovování a zvelebování kanonie a klášterního kostela. Ač se klášter opět rozmáhal, kázeň řeholníků dále upadala. Vyvrcholilo to počátkem 80. let, kdy se do celé záležitosti vložil král Vladislav. Opat Zikmund byl nucen provést v letech 1482 a 1483 reformu řeholního života, což způsobilo odchod některých bratrů. Konvent se proto v 80. letech potýkal s nedostatkem řeholníků. V této době vedl klášter několik sporů s Janem Trpístským z Gutštejna převážně o hranice panství. Finanční příjmy kanonie se po roce 1486 ještě navýšily otevřením nového dolu na stříbro. V 90. letech byl opat Zikmund na vrcholu svého působení. Mohl si dovolit rozšiřovat klášterní majetek a z Teplé se stalo centrum šíření reformy do ostatních premonstrátských kanonií v Čechách. Na druhou stranu se klášter potýkal také s problémy. Rozhořely se hned tři velké spory: kláštera s Kryštofem Lantvistem z Rebersreutu o rybník Regent, Tepelských s jejich farářem o kaplany a s kanonií o opevnění. První z nich se vyřešil v roce 1501 koupí druhé poloviny

rybníka klášterem. Rozepře s poddanými se dočasně utlumila o dva roky později narovnáním pod vedením Albrechta z Kolovrat a na Libštejně. Na přelomu 15. a 16. století byla část tepelského klášterství dvakrát vypleněna (1494 a 1502). Před smrtí opata Zikmunda začala opět upadat morálka řeholníků a tepelskému panství působili škody různí opovědníci.

Po epizodickém opatství Jana Fröstla, za něhož povolil klášter roku 1509 Tepelským ohrazení města, nastoupil opat Petr, který navázal na Zikmundův odkaz. Dále zakládal rybníky a zušlechťoval klášter i s kostelem. Zároveň ale musel čelit pokusům Jana Pluha z Bečova na zmocnění se klášterních statků. Stále se ale uvolňovala kázeň řeholníků, čemuž se opat snažil čelit. Díky tomu se v letech 1523 a 1524 dostal do konfliktu s některými řeholníky. Tepelský konvent se postupně zmenšoval. Obnovilo se také napětí mezi klášterem a Tepelskými, které vyvrcholilo koncem května 1525 poddanským povstáním. Několik měsíců po jeho potlačení však opat Petr zemřel.

Diplomatika kláštera Teplá

Tepelské písemnosti

Průzkum dochovaných tepelských písemností ukázal, že se mezi nimi nalézají zástupci všech hlavních diplomatických skupin: listin, otevřených listů, missivů a úředních knih. Listin, které jsou na pergamenu s přivěšenou pečetí, resp. pečetěmi, je známo do roku 1458 13 v originále a 10 v opise. Z let 1459 až 1506 je 11 čistopisů, dva opisy a jeden regist. S tím kontrastuje období let 1507 až 1526, ze kterého se zachovaly pouze tři opisy. Rozměry listin se zpočátku mírně zvětšovaly. Do první poloviny 14. století byla výhradním jazykem latina. V roce 1354 se poprvé objevuje němčina. Naproti tomu první česká listina je doložena teprve roku 1420. V 15. století se již používaly paralelně všechny tři jazyky. Písmem nejstarších listin byla diplomatická minuskula. Většina listin 14. století byla psána gotickou polokurzívou. V 15. století a na počátku 16. století převažovala až na výjimky úhledná gotická kurzíva. Lze se také setkat s bastardou. Obsahově lze všechny tepelské listiny rozdělit do pěti skupin: majetkové záležitosti kanonie, vrchnostenská správa, řádová správa, konfraternity a vidimáty. Vydavatelem byl nejčastěji buď sám opat, nebo opat spolu s tepelským konventem. U listin první poloviny 13. století panovala jistá neustálenost vnitřního formuláře. Podle řazení jednotlivých formulí lze vymezit dvě vývojová období. První trvá do druhé dekády 14. století a promulgace v něm stojí před intitulací. V následující etapě se struktura formulí ustálila a má většinou podobu: intitulace, promulgace, narace, dispozice, koroborace a datace.

První doklady tepelských otevřených listů pochází až z 60. let 15. století. Jsou vždy psány na papíru s přitisknutou pečetí pod textem chráněnou papírovým krytem. Celkem je známo 12 originálů a sedm opisů, což staví Teplou na první místo mezi českými a moravskými premonstrátskými kanoniemi v dochování této diplomatické kategorie. Písmo otevřených listů se pohybuje mezi úhlednou kurzívou a úpravnou bastardou. Vydavateli bývali opat, tepelští řeholníci, konvent či opat společně s konventem. Tepelské otevřené listy nemají jednotný formulář a podle vnitřní struktury textu lze vyčlenit tři hlavní skupiny. Pro první, která se nejvíce blíží listinám, je typická intitulace na začátku následovaná promulgací, přičemž koroborace stojí před datací. Tuto charakteristiku splňují výhosty a svědectví řeholníků. Druhá skupina, která zahrnuje prezentace a většinu průvodních listů, se svojí skladbou podobá missivům. Znění listu začíná inskripcí, po které přichází intitulace se salutací, a končí zdvořilostní formulí a datací s připojenou koroborací. Ostatní otevřené listy představují přechod mezi uvedenými dvěma skupinami.

Tepelské missivy představují fenomén mezi českými a moravskými kláštery. Do roku 1526 se jich totiž dochovalo velké množství: 97 původních listů, 2 koncepty a 19 opisů. Většina jich však pochází až z období od 60. let 15. století. Do roku 1458 je povědomí pouze o šesti listech, z nichž nejstarší vznikl na přelomu 14. a 15. století. Vydavatelů uzavřených listů mohlo být několik: opat, klášterní hejtman, jednotliví řeholníci, opat s konventem či pouze konvent. Doložen je i společný missiv opata a pána sousedního panství. Listy z tepelského kláštera nejčastěji směřovaly k panovníkovi a královským či zemským úředníkům, představitelům vyšší i nižší církevní správy, jiným premonstrátským klášterům, řeholním domům jiných řádů, místní šlechtě a jejím úředníkům, klášterním oprávcům, okolním městům a „přátelům“ kanonie. Obsahově lze missivy rozdělit do následujících tematických okruhů: opat; klášter a panství; jednotliví řeholníci; Chotěšov; král; rybníky; klášterní poddaní; klášterní manové, služebníci, úředníci, přátelé opata a cizí lidé. Listy je také možné dělit na informativně-prosebné, vysvětlující, informativní, doporučující a informativně-stížné. Missiv byl psán na list papíru, který byl následně složen a uzavřen přitisknutou pečetí pod ochranným krytem. Listy větších rozměrů byly před vlastním skládáním přeloženy na polovinu. Delší text mohl pokračovat i na dorsu. K missivu mohl být také přilepený proužek papíru s dodatečným textem. Nejprve byl text u většiny listů psán na šířku. Od počátku 16. století převažovaly missivy orientované na výšku. Písmem listů byla gotická kurzíva. Většina dochovaných missivů je v německém jazyce. Objevují se i latinské listy. České missivy jsou doloženy pouze na zlomcích registr missivů z let 1516 a 1517. Během první poloviny 15. století byla opouštěna stručnost stereotypních formulí, které se

zároveň ustalovaly. Missivy začínaly salutací a oslovením. Jen výjimečně následovala inskripce. Po informativní části přicházela většinou žádost, za kterou se mohla nacházet ještě krátká motivační část a požadavek na odpověď. Textový blok uzavírala datace. Subskripce stála mimo pod textem. Vnější adresa byla napsána na zadní straně listu tak, aby byla kolmá k řádkům textu na přední straně. Naznačené skladbě missivu se částečně vymyká list bratra Jiljího pocházející patrně z počátku 90. let 15. století.

O středověkých úředních knihách tepelské kanonie se dochovalo minimum dokladů. Výjimku představuje tepelský kopiář, který je nyní kromě prvních osmi listů neznámý. Tvořilo ho 186 folií, po prvních devíti pergamenových listech následovaly až do konce listy z papíru. Vazba rukopisu byla kožená, zdobená slepotiskem se dvěma sponami. Základ kopiáře byl dle dosavadních předpokladů pořízen buď v roce 1512, nebo krátce po něm. Vznik kopiáře se však podařilo ještě dále zpřesnit na základě absence opisu jednoho papežského privilegia a s tím souvisejících historických událostí na rok 1516. Kodex byl příležitostně používán během 16. století. Několik opisů do něho přibylo ještě v 19. století. Písaři nejstarší části zaznamenali celkem 109 opisů písemností. Ve 24 případech se jedná o nejstarší a někdy rovněž jediný doklad znění. Pozdně středověká část kopiáře sestávala ze dvou celků: opisů písemností a jejich rejstříku. Opisy se dělily do tří skupin na privilegia a donace českých panovníků, papežská privilegia a další písemnosti důležité pro klášter. Tento rukopis využíval Václav Schilling při sepisování prvního svazku Tepelských análů. Lze vyvozovat, že starší kopiář, který by měl obdobný obsah, zřejmě neexistoval.

Z tepelské kanonie pochází ojedinělý doklad existence středověkých register missivů v čisté podobě mezi českými a moravskými kláštery. Dochovalo se 12 ořezaných fragmentů, které se původně nacházely na přideštích knih tepelské knihovny. Nesou na sobě pozůstatky znění 33 českých a německých missivů tepelského opata Petra a klášterního hejtmana Vavřince ze Širntinku z listopadu 1516 až února 1517, které se týkají převážně vrchnostenské správy. Sedm opisů je takřka úplných. Zlomky pochází z jedné úřední knihy, do které bylo zapisováno průběžně. Objevují se tři písařské ruce, z nichž dvě jsou doloženy také přímo u missivů. Písmo register má kurzívní charakter. Z povahy oprav a zásahů do textu vyplývá, že zápisy v registrech měly funkci konceptů. Na základě opisů převážně latinských missivů a zmínek o uzavřených listech v prvním svazku Tepelských análů lze předpokládat, že existovaly snad již od druhé poloviny 15. století dvě řady register: česko-německá a asi převážně latinská. Vedení register klášterních listin nenasvědčují žádné důkazy.

O ostatních úředních knihách informují pouze drobné zlomky. Bezpochyby nejvýznamnější je pergamenový list z druhé poloviny 13. století, který byl původně součástí

zřejmě výběřčího rejstříku tepelského panství. Dochovaná část zachycuje jména poplatníků z Úterý a Olešovic společně s blíže neurčenými částkami. Jedná se o první svědectví o existenci této diplomatické kategorie v českých zemích. I druhý a poslední doklad středověkého výběřčího rejstříku z prostředí premonstrátských kanonií v Čechách a na Moravě pochází z Teplé. Představují ho dva oříznuté dvoulisty z první poloviny 15. století přilepené k přídešním rukopisu uloženého původně v tepelské knihovně. Jeden informuje o poplatcích odvedených blíže nespecifikovanými mlynáři a druhý o částkách předaných podle výměry poddanými z Dobré Vody. Další zlomek se nalézá na přídeští konvolutu starých tisků. Pochází patrně z druhé poloviny 15. století. Jedná se o seznam jmen poplatníků tepelského kláštera z Mrázova a Zahradky. Posledním zatím známým dokladem je oříznutý dvoulist z účetního rejstříku tepelské kanonie, který pochází zřejmě ze stejného období jako předchozí fragment. Přes relativně velkou plochu psací látky obsahuje zlomek pouze čtyři záznamy o drobných vydáních spojených s chodem kanonie a nadpis pátého. Písař rejstříku zároveň vydával peníze.

Dochovaná písemná pozůstalost tepelského kláštera představuje pouhý zlomek z kdysi bohaté produkce. Na základě analogie s chotěšovskou kanonií lze předpokládat, že v Teplé byly z úředních knih vedeny za opata Zikmunda ještě alespoň urbář a pozemková kniha.

Pečeti tepelského kláštera

Výsledkem průzkumu středověkých pečetí, které byly připevňovány k tepelským listinám a listům, je jejich přehled včetně popisu. Tepelský konvent si zřejmě vystačil od 14. století do první poloviny 17. století s jedním typářem. Konventní pečeť je zašpičatéle oválná a v jejím pečetním poli se nachází trůnicí Panna Marie s Ježíškem, klečící bl. Hroznata a znak kanonie.

Naproti tomu větší pečeti opatů se během středověku měnily, ač měly neosobní charakter. Doloženo je celkem šest typů větší pečetí mandorlovitého tvaru, přičemž nejstarší pochází z roku 1282. Sloužily patrně výhradně k přivěšování k listinám. Poslední typář středověku byl zhotoven zřejmě za opata Zikmunda Hausmanna a používán byl ještě v roce 1626. Po celé sledované období vyplňoval pečetní obraz stojící opat.

Užívání menší opatské pečetí neboli sekretu je v Teplé doloženo od přelomu 14. a 15. století, což je poprvé u premonstrátských klášterů v českých zemích. Rozeznatelný pečetní obraz je k dispozici až z počátku funkčního období opata Zikmunda, který postupně vystřídal tři typy menších pečetí. Z nich poslední dva nesou i jeho jméno. Zikmundův nástupce pravděpodobně převzal poslední Zikmundův typář, ve kterém nechal přerýt jméno.

Na všech středověkých menších pečetích tepelských prelátů, které jsou vždy okrouhlé, je vyobrazena polopostava opata a znak kláštera. Sekret se uplatnil jak na listinách, tak na listech otevřených i uzavřených.

Posledním středověkým druhem pečeti užívaným tepelskými opaty je signet, který sloužil k uzavírání missivů. O tuto funkci se z počátku dělil se sekretem, než zcela převládl. První svědectví o jeho existenci v premonstrátském prostředí u nás je spojeno s rokem 1471 a tepelským opatem Zikmundem. Jak tento prelát, tak i opat Petr užívali po sobě dva typy signetů. Ty měly tvar osmihranu, na němž byl vyobrazen znak kanonie s jednoduchým nápisem. Na základě privilegia císaře Fridricha III. byly od roku 1475 všechny opatské pečeti z červeného vosku.

Kancelář tepelské kanonie

O klášterní kanceláři, ve které vznikla většina zmíněných písemností, se podařilo prostřednictvím srovnání písařských rukou dospět navzdory nepřízní pramenů k několika důležitým poznatkům. Ve druhé polovině 15. století a na počátku 16. století v ní působili tři až čtyři profesionální písaři, kteří se neomezovali na jediný druh písemnosti. Služeb kanceláře přirozeně využíval i klášterní hejtman, který si vybrané missivy psal rovněž sám. Někteří z klášterních písařů pracovali zároveň i pro kancelář městečka Teplá, jak dokládá srovnání písařských rukou.

Správní aspekty

Řádová správa a správa tepelské kanonie

Z hlediska správy je možné nahlížet na tepelskou kanonii ze čtyř rovin: řádové, vrchnostenské, farní a královské. Teplá podléhala řádovému centru tvořenému premonstrátským opatem a generální kapitulou, na které se měli jednou ročně scházet představitelé premonstrátských kanonií. Ústřední správa byla financovaná prostřednictvím řádového příspěvku placeného všemi kanoniemi. Tepelský konvent udržoval s řádovým centrem pravidelné kontakty. Není však doložená přímá účast tepelského opata na generální kapitule. Vysílání na ni byli patrně přední členové konventu. Důvody komunikace Teplé s řádovým ústředím mohly být různé: ustanovování vizitátorů, záležitosti řádových řeholníků, potvrzování či schvalování majetkových transakcí týkajících se kanonie, pověřování prelátů či jiných řeholníků specifickými úkoly, potvrzování nových opatů či jejich voleb, udělování nějakého povolení představeným kanonie, přenesení vrchního práva nad klášterem a řešení krizových situací uvnitř kanonie.

Řádové provincie se nazývaly cirkárie. Generální kapitula ustanovovala pro cirkárii nejprve dva cirkátory, resp. vizitátory. Později byl pověřován jen jeden, jehož úkolem bylo vizitování kanonií a vybírání řádového poplatku. Na počátku 13. století se v českých zemích dotvořila síť premonstrátských klášterů, které byly rozděleny do dvou cirkárií: české a moravské. Do roku 1320 se moravská cirkárie pravděpodobně připojila k české. Zdá se však, že nejpozději od poloviny 15. století existovaly znovu dvě cirkárie. V rámci české cirkárie představovala Teplá v pohusitské době díky množství řeholníků, statků a hospodářské situaci nejvýznamnější kanonii. Během středověku se tepelští preláti do provinciální správy příliš nezapojovali. To se změnilo až od roku 1504, kdy začali být tepelští opati pravidelně ustanovováni do funkce vizitátorů.

V premonstrátském řádu hrály důležitou roli filiační vztahy mezi kanoniemi. Teplá byla osazena ze Strahova, a tudíž byl jejím otcem-opatem strahovský opat. Strahov byl založen ze Steinfeldu, který byl dceřinou kanonií přímo Prémontré. Podřízenost tepelské kanonie vůči Strahovu se projevovala ve 14. století schvalováním donací tepelskému klášteru strahovskými opaty. Ti rovněž potvrzovali nově zvolené tepelské preláty. Vztahy mezi oběma konventy byly úzké. Řada strahovských řeholníků v pohusitské době pocházela původně z Teplé. Tepelští preláti byli zároveň otcí-opaty pro chotěšovskou kanonii, jejíž probošty konfirmovali. Rovněž ji měli vizitovat a potvrzovat jí donace. Vedle toho zajišťovali řeholníci z tepelského konventu chod chotěšovského probošství. Spolu s proboštem, který spravoval klášterní statky, bydleli na probošství na sklonku středověku ještě převor a zpovědník řeholnic. Chotěšovský probošt hrál důležitou roli při volbě tepelského opata, kterému poté jako první skládal slib poslušnosti.

Každá kanonie, tepelskou nevyjímaje, měla svou pevně danou správu. Řeholníci se denně scházeli ke kapitule. Klášter zastupoval navenek opat, který byl volen konventem. V čele konventu stál převor, který byl zároveň zástupcem opata. Převora pak zastupoval podpřevor. Jak převor, tak podpřevor jsou v Teplé jmenovitě doloženi od 40. let 14. století a pravidelně se objevují v pramenech. Typickou funkcí pro premonstrátský řád byl cirkátor, který sledoval prohřešky řeholníků. Navzdory tomu, že patřil cirkátor mezi nejdůležitější hodnostáře konventu, se v intulacích tepelských listin vyskytoval zřídka. Poprvé byl zmíněn až v roce 1458. I kantor, který měl na starosti zpěv řeholníků, je v Teplé dosvědčen teprve v roce 1463. Naproti tomu kustod neboli sakristián pečující o klášterní kostel a bohoslužebné předměty se vyskytuje už v roce 1282. Poslední známý středověký kustod v Teplé pochází z roku 1420. Hospodářství a majetek kláštera měl mít na starost probošt. Tuto hodnost zastával zakladatel kláštera Hroznata, po jeho smrti se však tento úřad v pramenech již

neobjevuje. Jídlo a pití zajišťoval pro konvent celerář, který byl od počátku 15. století nazýván spíše klíčником. Prvně je tato hodnost doložena se jménem v roce 1282. Poslední zmínka spadá do roku 1442. Dalším hodnostářem uváděným ve statutech je šatný, který se objevuje u premonstrátů v českých zemích velmi ojediněle. Nabízí se proto hypotéza, že v českém prostředí se mohlo jednat o komorníka, který se v Teplé objevuje mezi léty 1342 a 1439. Rovněž infirmář, který pečoval o nemocné spolubratry, je doložen v přibližně stejné době (1358–1443). Funkci knihovníka, novicmistra, čtenáře při jídle, pohostinného bratra a fortně tepelské prameny neznají. Z obedienciářů, se kterými statuta nepočítají, lze zmínit pitanciáře, který je v Teplé jmenovitě uveden pouze v roce 1346. Jeho úkolem bylo spravování darů určených na přilepšení stravy řeholníků. Je pravděpodobné, že existoval jistý kariérní postup v rámci správy kanonie. Tepelskými opaty byli většinou voleni bratři, kteří měli zkušenosti s farní správou a funkcí převora či alespoň podpřevora.

Tepelské klášterství

Tepelský klášter vykonával v rámci svých držav, které byly poměrně rozsáhlé, rovněž vrchnostenskou správu. Pozemkový vývoj panství kanonie je až do vypuknutí husitství již poměrně dobře zmapován. Koncem 40. let 14. století se ustálila podoba tepelského klášterství, které se skládalo z centrálního panství, Hroznětínska a Krukanicka. Počátkem husitství zastavil král Zikmund šest vsí tvořících severovýchodní část tepelského panství. Premonstráti byli navíc nuceni prodat některé statky včetně celého hroznětínského panství v roce 1434. Z druhé poloviny 50. let 15. století je doloženo zastavení vsi klášterem. V roce 1459 sestávalo tepelské klášterství podle konfirmace krále Jiřího z centrální domény se dvěma městečky, 57 vesnicemi a částí vesnice a z Krukanicka zahrnujícího 10 vsí. Listina uváděla z důvodu nevyplacených peněz i prodané vesnice hroznětínského panství. Dle všeho není důvod se domnívat, že by tato konfirmace zachycovala stav z roku 1419. Za opata Zikmunda byl klášter postižen zástavami svého nemovitého majetku ze strany panovníka pouze v roce 1469. Rovněž sami řeholníci byli nuceni se během 60. let a na počátku 70. let uchýlit k zapsání některých svých statků. Kromě toho byla od konce 60. let zabrána jihovýchodní část tepelského panství Bohuslavem ze Švamberka a severozápadní pány z Plavna. Další negativní důsledek války představovalo zpusnutí několika vsí převážně ve východní okrajové části centrální domény. Opat Zikmund se nejprve soustředil na vyplacení zástav a znovuzískání zabraných statků. Teprve od 90. let začínají opět sporadické nákupy nového zboží.

S pozemkovým majetkem tepelského kláštera úzce souviselo jeho hospodářství, které mělo složku rentovou a režijní. Dávky od poddaných tvořily patrně hlavní část příjmů

kanonie. Nominální výše poddanské renty se v zásadě neměnila přinejmenším až do druhé poloviny 16. století. Její celková částka však během 15. století klesala. Ovlivnila to především ztráta Hroznětínska v roce 1434 či pustnutí a zanikání některých vsí. Klášterní městečka, mezi která patřily na počátku 15. století Teplá, Úterý a Hroznětín, platila oproti vsím vyšší poddanský úrok a odváděla vrchnosti navíc různé poplatky. Městečka vznikla povýšením z trhových vsí pravděpodobně v poslední čtvrtině 13. století. Spádové oblasti jejich trhů pokrývaly nejdůležitější části klášterství. Patrně někdy na počátku 16. století se zařadil mezi městečka ještě Mnichov. Klášterní městečka často vystupovala jako ručitelé své vrchnosti.

Hlavní pilíře režijního hospodářství představovaly klášterní dvory, rybníky a těžba rud. V předhusitské době disponovala kanonie přinejmenším čtyřmi dvory (dvůr v areálu kláštera, Dolní Kramolín, Krukanice a Vidžín). Dvorů však bylo s největší pravděpodobností více. Dočasnou roli v režijním hospodářství sehrály dvory v Budči a v Janovci, které byly již v první polovině 14. století pronajímány. Naproti tomu v 15. století bývaly dvory v případě potřeby zastavovány. V pohusitské době tvořily síť klášterních dvorů Dolní Kramolín, klášter Teplá, Kladruby a Krukanice; byly rovnoměrně rozmístěny po klášterství. V letech 1495 až 1526 existoval panský dvůr také v Mnichově. Klášterní poddaní při dvorech robotovali a mohla být na nich soustředěna část poddanských dávek. V čele dvora stál správce. Pokud jím byl zejména ve 14. století člen konventu, mohl být označován jako probošt. Práci při dvorech vykonávala především vlastní čeleď, zapojili se také robotníci, konvrši a námezdní síly. Počet laických bratrů postupně klesal.

Důležitou součástí režijního hospodářství kláštera bylo od pozdního středověku rybníkářství. Jeho primárním úkolem bylo zajištění dostatečného množství ryb pro klášterní kuchyni. Se vzrůstajícím počtem rybníků byly přebytky jistě určeny pro trh. Do roku 1459 byla rybníční soustava tepelského panství budována především v okolí kláštera (Starý rybník, Betlém a Podhora). Od druhé poloviny 70. let 15. století se opat Zikmund soustředil na zahušťování zmíněného centra. Zároveň začal budovat novou soustavu rybníků v Mnišském lese v jihozápadní části klášterství (např. Regent) a na severovýchodě u Branišova. Celkově měl opat Zikmund během svého funkčního období nechat vystavět 11 různě velkých rybníků a opravit rybník Podhora. V roce 1501 přikoupila kanonie druhou polovinu rybníka Regent. Za opata Petra byly v letech 1517 a 1518 vybudovány další tři rybníky v blízkosti kláštera.

Nejpozději od první poloviny 14. století se na území tepelského klášterství těžilo přinejmenším zlato (severně od městečka Teplá), železo (u Hroznětína) a cín (u Jindřichovic a Sítin). Lze předpokládat, že ve starší době nepodnikal klášter v těžbě ve vlastní režii. Aktivně se do dolování zapojil opat Zikmund Hausmann, přední člen těžářstva, které

zajišťovalo od roku 1486 chod stříbrného dolu u Pramenů. Lze předpokládat, že se tento tepelský prelát snažil oživit také těžbu zlata.

Vrchnostenská správa tepelského klášterství byla třístupňová. Její středisko představovala kanonie v čele s opatem, kterého ve vrchnostenských záležitostech zastupoval klášterní hejtman. Tato funkce je v Teplé poprvé doložena roku 1329. Od 50. let 15. století se objevují i jména hejtmanů. Ti pocházeli z nižších šlechtických rodů z bližšího či vzdálenějšího okolí kláštera. Na přelomu 15. a 16. století se většinou jednalo o Němce. Lze již mluvit o profesionálních úřednících. Hejtman dohlížel na klášterní poddané. Účastnil se výročních soudů vsí stejně jako soudů poddanských měst. Rovněž byl nejvyšším policejním úředníkem klášterství. K ruce měl několik pomocníků. V klášteře sídlili ještě další úředníci.

Informace o nižším stupni patrimoniální správy jsou velmi omezené. V nejstarší době lze předpokládat existenci správních mezičlánků přinejmenším u oddělených držav. Pro vsi na Litoměřicku to byl patrně dvůr v Litoměřicích. Vsi na krukanickém panství spadaly pod dvůr Krukanice. Správním centrem Hroznětínska bylo bezpochyby až do roku 1434 proboštství v Hroznětíně. Je pravděpodobné, že nezastavené či nepronajaté klášterní dvory soustřeďovaly poddanské platy ze svého okolí.

Nejnižší stupeň vrchnostenské správy tvořili vesničtí a městští rychtáři, kteří se vyskytují už v pramenech 14. století. Obvody venkovských rychet byly spíše menší a zahrnovaly často jen jednu ves, ve které rychtář sídlil. Pod pravomoc některých rychtářů mohly příslušet i okolní vesnice. Rychtáři zastupovali vrchnost, ale zároveň stáli v čele místní samosprávy. Městští rychtáři ztratili v období od konce 80. let 14. století do konce 30. let 15. století přední pozici v rámci samosprávy na úkor purkmistra. Dalšími úředníky na nejnižším stupni byli hajní. Mnišský les a jeho blízké okolí spravovalo několik hajných zároveň. Hlíдали les až k hranici panství včetně tamního pole. Další hajný je doložen v Pernarci. Tito úředníci povolovali kácení stromů.

Farní správa

Tepelský klášter zajišťoval pro většinu svých poddaných i duchovní správu, či ji alespoň do jisté míry ovlivňoval. Síť 12 farních kostelů na území tepelského klášterství byla dotvořena nejpozději v první polovině 13. století. Rekonstrukci farních obvodů komplikuje absence středověkých pramenů, zánik vsí a později zrušení farních kostelů. Při srovnání velikosti obvodů vplynuly tři skupiny. Největší území s minimálně 16 vesnic pokrýval tepelský kostel. Většina farností však spadala do druhé skupiny, která byla charakterizována pěti až 10 vesnicemi. Nejmenší počet lokalit spravovaly kostely v Úterý a v Březí. U farních

obvodů je možné sledovat přizpůsobení se hranicím panství, i když do některých farních kostelů docházeli také poddaní sousedních vrchností a naopak. Katolická farní správa přečkala husitství na tepelském klášterství relativně beze změn. Tento stav pokračoval i za opata Zikmunda. Pouze kostel v Březí přestal být nejpozději v 80. letech 15. století farním.

Přinejmenším od druhé poloviny 14. století měl tepelský opat patronátní právo ke všem kostelům na svém území, pouze u svatostánku v Březí se dělil o podací s místní nižší šlechtou. Roku 1434 došlo ke ztrátě patronátního práva v Hroznětíně. V 70. letech 15. století zasahoval do obsazování některých far Bohuslav ze Švamberka. Světské kleriky vybíral opat Zikmund primárně z duchovních pocházejících z klášterních statků, či alespoň ze sousedních panství. Tepelští řeholníci se uplatnili ve druhé polovině 14. století při správě šesti kostelů (Teplé, Úterý, Pernarce, Ovesných Kladrub, Hroznětína a Číhané), ke kterým měl patronátní právo tepelský opat. Postupně k této skupině přistoupily také Vidžín (1415) a Křivce (1435). Naproti tomu ubyl Hroznětín (po roce 1434). Chotěšovský klášter využíval pro správu svých osmi far ve druhé polovině 14. století pravděpodobně pouze dva premonstráty (v Chotěšově a Dobřanech), přičemž jejich počet se od počátku 15. století zvýšil na tři (nově Horní Sekýřany). V roce 1458 působil na farách sedm tepelských řeholníků (Teplá, Litice, Číhaná, Chotěšov, Křivce, Pernarec a Úterý). V rámci reformy řeholního života v Teplé povolal opat Zikmund v první polovině 80. let 15. století zpět do konventu všechny bratry pobývající na farách. Následně působili tepelští premonstráti již pouze jako plebáni v Teplé.

Je zřejmé, že farní kostely v Teplé a Hroznětíně byly inkorporovány ke klášteru. U některých jiných svatostánků se o tom dá uvažovat. Nejdůležitější farní kostel uvnitř klášterství byl v Teplé, při kterém se od první poloviny 90. let rozhořel starý spor mezi Tepelskými a jejich plebánem o počet kaplanů. Za opata Zikmunda měl tepelský farář reálně k dispozici maximálně dva kaplany, německého a českého, kteří nepocházeli z tepelského konventu. Tepelští se však domáhali jejich navýšení na čtyři. Podle narovnání z roku 1503 měli být tři kaplani, placení měšťany. Poddaní příslušející k farnímu kostelu v Teplé vozili desátek přímo do kláštera. Zajímavé srovnání nabízí méně významná pernařecká farnost první poloviny 80. let 15. století. Tamější rychtáři u sebe soustředili desátky ze svého obvodu a poté je teprve předávali faráři. Při kostele existovaly zádušní krávy, které se pronajímaly. Pernařecký plebán si nevydržoval střídníka.

Lze sledovat provázanost mezi farní správou a správou kanonie. Řeholníci nejprve zastávali úřady v rámci konventu. Teprve poté se zapojovali do správy far. Osvojovali si tím jak život v kanonii, tak jednání s vnějším světem. Je pravděpodobné, že tepelským opatem se mohli stát pouze řeholníci, kteří měli zkušenost s farní správou. Zpočátku bylo patrně jedno,

u jakého kostela působili. Během 15. století se ale začaly v tomto ohledu preferovat převážně fary v Teplé a Chotěšově.

Kláster Teplá jako součást královské komory

Pravděpodobně ještě za života fundátora bl. Hroznaty přešly zakladatelské pravomoci k Teplé na českého krále. Z tohoto důvodu příslušela tepelská kanonie později ke královské komoře. Opat Zikmund udržoval s králem Jiřím do roku 1467 velmi dobré vztahy. V letech 1467 až 1471 došlo sice k přerušení kontaktů, ale sympatie panovníka vůči kanonii dále přetrvávaly, což se projevilo relativně nízkým množstvím královských zástav klášterních statků. Tepelskou kanonii měl v oblibě rovněž král Vladislav Jagellonský. Klášteru, který považoval za jeden z nejbohatších v zemi, vycházel vstříc, avšak za to na něj měl zvýšené finanční nároky. Během své vlády nechal pro Teplou vyhotovit řadu privilegií. Byl také iniciátorem reformy řeholního života tepelských premonstrátů. V rámci možností též hájil práva tepelské kanonie. Za povšimnutí stojí skutečnost, že se král Vladislav úspěšně vyhýbal po celé období své vlády nejenom zastavování statků tepelského kláštera, ale i navyšování sum u již existujících zástav, což nebylo pro jeho finanční politiku charakteristické.

V rámci královské správy měl Teplou, stejně jako jiné zeměpanské kláštery, na starosti královský prokurátor. Ten se snažil vystupovat ve prospěch řeholníků. Nejpozději od druhé poloviny 15. století představoval prostředníka mezi klášterem a panovníkem, před kterým se snažil hájit zájmy kanonie. Proto byl také relátorem několika královských konfirmací pro Teplou a missivů s nejrůznějšími příkazy týkajícími se kláštera. Ostatní úředníci vystupovali v souvislosti s tepelskou kanonií spíše nárazově, a to hlavně jako ubrmani či relátoři. Zajímavá je z tohoto pohledu v 70. a 80. letech 15. století osoba Buriana z Gutštejna a na Nečtinách, mistra královské komory, hejtmana kraje rakovnického a žateckého a souseda kláštera, který odvozoval svůj původ od jeho zakladatele Hroznaty. Záležitosti kanonie řešil, pokud právě nevykonával její ochranu, z pozice buď člena zakladatelského rodu, nebo krajského hejtmana.

Teplá měla jako zeměpanský klášter odvádět každý rok do královské pokladny speciální berni neboli hromničnou sumu, která je poprvé zmíněna roku 1395. V případě tepelské kanonie činila její výše 200 kop pražských grošů. Král Václav IV. využíval speciální berni z Teplé či její část na přelomu 14. a 15. století k přímému splácení dlužných částek. Naproti tomu král Zikmund rozdělil hromničnou sumu na tři různě velké části (100 kop, 60 kop a 40 kop), které koncem roku 1420 zastavil svým straníkům a věřitelům. Ze zmíněných zástav tří částí se podařilo klášteru dvě menší vyplatit do roku 1454 na rozdíl od

zbylé poloviny komorního platu, kterou posílal na hrad Nečtiny po celý zbytek středověku. Na konci své vlády přesměroval král Zikmund nezastavenou část tepelské hromničné sumy na postupné vyplacení částky 500 kop grošů, k čemuž došlo patrně až v první polovině 40. let 15. století. K zastavování speciální berně se uchýloval i král Jiří z Poděbrad, který v 60. letech 15. století opakovaně zapsal její čtvrtinu. Klášteru se jí podařilo vyplatit až v roce 1478. Navzdory svým slibům kanonii z let 1477 a 1478 zastavil král Vladislav v roce 1482 46 a půl kopy pražských grošů zvláštní berně ve vysoké sumě 1000 kop grošů. Tento zápis se premonstrátům nepodařilo již vyplatit.

V 15. století a v první polovině 16. století měla Teplá svého oprávce, který ji měl chránit. Jeho funkční období trvalo buď osm, nebo později pět let. Klášter mu platil za svoji ochranu dvakrát ročně, na svatého Jiří a na svatého Havla, po 12 a půl kopách pražských grošů. Oprávcům z jeho funkce nevyplývaly žádné majetkové nároky na statky či patronátní práva kanonie. Počátky šlechtické obrany kláštera Teplá spadají do první poloviny 20. let 15. století, přestože poprvé je doložen jako oprávec Hynek Krušina ze Švamberka až roku 1443. I po pomnutí bezprostředního ohrožení kláštera byla obrana prodlužována. Oprávcům pocházeli většinou z rodu Švamberků. Výjimku představovali pouze Burian z Gutštejna a na Nečtinách (po roce 1475), který vykonával opravu společně s Bohuslavem ze Švamberka, Albrecht z Kolovrat a na Libštejně (1504–1512) a Jan Pluh z Rabštejna (1523–1534). Roku 1504 získali tepelští premonstráti od panovníka privilegium na svobodnou volbu svého oprávce. O 30 let později přijal král Ferdinand I. kanonii pod svou přímou ochranu, čímž skončila řada šlechtických oprav. Jak vypadala jejich reálná podoba, záleželo na konkrétní osobě oprávce a také na opatovi. V některých případech se obránci vměšovali do vnitřních záležitostí kanonie. Někteří oprávcům se uplatnili jako ubrmani sporů týkajících se kláštera či jeho poddaných.

I když práce přináší řadu nových poznatků, nelze ji chápat jako vyčerpávající. Je totiž pravděpodobné, že se zde nepodařilo zmapovat všechny existující doklady písemné produkce tepelského kláštera. Jednotliviny by mohly být ještě objeveny například v zahraničních archivech či jako zlomky ve vazbách knih, které by mohly vnést do současného stavu poznání nové světlo. Z tohoto pohledu nemusí být závěry, které práce obsahuje, konečné. Týká se to zejména hypotéz vyřčených na základě omezeného množství pramenů. Obsah práce může posloužit jako srovnávací materiál při studiu středověké diplomatiky nebo dějin správy jiných klášterů, a to nejen premonstrátských.

Výběr pramenů a literatury

Rukopisné prameny nevydané:

Národní archiv:

- Archiv pražského arcibiskupství I, inv. č. 1327, sign. B12/1; inv. č. 1330, sign. B12/4, farářské relace 1677.
- Archiv pražského arcibiskupství I, inv. č. 1353, sign. B13/13 a inv. č. 1373, sign. B14/13b, farářské relace 1700.
- Česká dvorská kancelář, rkp. 2450, č. knihy 148, registra královských zápisů z let 1453 a 1454.
- Stará manipulace, inv. č. 2646, sign. P 73/3/2, kart. č. 1672, seznam statků tepelského kláštera z roku 1549.
- Stará manipulace, inv. č. 2646, sign. P 73/3/17, kart. č. 1674, inventář tepelského kláštera z roku 1585.

Archiv Pražského hradu:

- Archiv pražské metropolitní kapituly, sign. 1185 XXXVII 21, nedatovaný list bratra Jiljího.
- Archiv pražské metropolitní kapituly, Cod. VI-6, VI-7, VI-8, XCII a XCVIII, administrátorská akta.
- Archiv pražské metropolitní kapituly, Cod. VI-3, kopiář tepelských děkanů.

Státní oblastní archiv v Plzni:

Premonstráti Teplá, listiny.

Státní okresní archiv Cheb:

- Premonstráti Teplá, inv. č. 602, kart. č. 72 a 73, opatská korespondence.
- Premonstráti Teplá, inv. č. 695, kart. č. 124, fol. 12, záznam o založení těžarstva z 27. 7. 1486.
- Archiv města Cheb, kart. č. 514, A3086, A3087, A3089, korespondence Chebu s klášteřem Teplá.
- Archiv města Cheb, kart. č. 515, A3106, A3107, A3108, A3109, korespondence Chebu s městečkem Teplá.

Staatsarchiv Amberg:

Kloster Speinshart, Urkunden 364, listina tepelského kláštera z 22. 8. 1465.

Národní knihovna České republiky:

- Sign. XIII.G.20, chotěšovské nekrologium.
- Sign. Teplá MS. C.1, rukopis premonstrátských statut s fragmenty tepelského výběřčího rejstříku.
- Sign. Teplá MS. D.33, tepelské nekrologium II.
- Sign. Teplá MS. D.40, tepelské nekrologium I.
- Sign. Teplá MS. fragm. 147, zlomky tepelských register missivů z let 1516 a 1517.
- Sign. Teplá C.71, kniha s fragmentem seznamu klášterních poddaných.
- Sign. Teplá C.81, kniha s fragmenty missivů.
- Sign. Teplá MS. A 47/1, 1. svazek Tepelských análů.

Ústav PVH a archivnictví FF MU v Brně:

Sign. 15, fotokopie tepelského kopiáře.

Vydané prameny:

- Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia*, ed. Jaroslav ERŠIL, Praegae 1980.
- Archiv český I, II, IV–VII, IX–XII, XV, XXXII*, edd. František PALACKÝ – Josef KALOUSEK – Josef ČELAKOVSKÝ, Praha 1840–1915.
- Codex diplomaticus et epistolaris(ius) regni Bohemiae I–VI*, edd. Gustav FRIEDRICH – Zdeněk KRISTEN – Jan BISTRICKÝ – Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ – Vladimír VAŠKŮ – Zbyněk SVITÁK – Helena KRMÍČKOVÁ – Jarmila KREJČÍKOVÁ – Jana NECHUTOVÁ – Dalibor HAVEL, Praegae – Olomucii 1904–2006.
- Codex iuris municipalis regni Bohemicae II–IV*, edd. Jaromír ČELAKOVSKÝ – Gustav FRIEDRICH – Antonín HAAS, Praha 1895–1961.
- Karel DOLISTA (ed.), *Circaria Bohemiae, abbas Praemonstratensis et capitulum generale 1142–1541*, APraem 63, 1987, 3-4, s. 221–253; APraem 64, 1988, 1-2, s. 143–165; 3-4, s. 288–341; APraem 65, 3-4, s. 273–319.
- Karel DOLISTA (ed.), *Nochmals über die Beziehungen zwischen Speinshart und Tepl im späten Mittelalter*, APraem 66, 1990, 1-2, s. 65–69.
- Karel DOLISTA (ed.), *Reformatio monasterii Teplensis saeculo decimo quinto exeunte*, APraem 61, 1985, 3-4, s. 203–256.
- Karel DOLISTA (ed.), *Speinshart und Tepl 1368–1540*, APraem 65, 1989, 1-2, s. 74–86.
- Josef EMLER (ed.), *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente (Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými)*, Praha 1881.
- Josef EMLER (ed.), *Pozůstatky desk zemských Království českého 1541 pohořalých I-II*, Praha 1870–1872.
- Fontes rerum Bohemicarum IV–VI*, edd. Josef EMLER – Josef Václav ŠIMÁK, Praha 1884–1907.
- Basilius Franz GRASSL (ed.), *Das älteste Totenbuch des Praemonstratenser Chorfrauenstiftes Chotieschau (1200–1640)*, VKČSN, tř. I, 1930.
- Ingrid JOESTER (ed.), *Urkundenbuch der Abtei Steinfeld*, Köln – Bonn 1976.
- Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim I-X (1354–1436)*, edd. František Antonín TINGL – Josef EMLER, Praegae 1867–1889.
- Dana KOUTNÁ (ed.), *Das Register des Klosters Chotieschau 1-2*, disertační práce na Univerzitě Řezno, Regensburg 1987.
- Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia II*, ed. Joannes Fridericus NOVÁK, Praegae 1907.
- Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia VII*, ed. Jaroslav ERŠIL, Praegae 1996–1998.
- Johannes LE PAIGE (ed.), *Bibliotheca Praemonstratensis ordinis*, Parisiis 1633.
- Franz PALACKY (ed.), *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiebrad (1450–1471)*, FRA II/20, Wien 1860.
- Franz PALACKÝ (ed.), *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges von Jahre 1419 an I*, Prag 1873.
- Isfried H. PICHLER (ed.), *Urkundenbuch des Stiftes Schlägl*, Aigen i. M. 2003.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II–VIII*, edd. Josef EMLER – Blažena RYNEŠOVÁ – Jiří SPĚVÁČEK – Jana ZACHOVÁ – Bedřich MENDEL – Milena LINHARTOVÁ – Eleonora MENDLOVÁ – Lenka BLECHOVÁ, Praha – Dolní Břežany 1882–2014.
- August SEDLÁČEK (ed.), *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914.
- Karl SIEGL (ed.), *Briefe und Urkunden zur Geschichte der Hussitenkriege. Aus dem Egerer Stadtarchive*, ZVGMS 22, 1918, s. 16–58, 167–196; 23, 1919, s. 1–38.

- Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526 I. 2/1-2, 3/1*, Praha 1975–1980.
 Josef STRNAD (ed.), *Listář královského města Plzně a druhy poddaných osad II*, Plzeň 1905.
 Ferdinand TADRA (ed.), *Soudní akta konsistoře pražské I-VII (1373–1424)*, Praha 1893–1901.
 Johannes B. VALVEKENS (ed.), *Acta et Decreta Capitulum Generalium Ordinis Praemonstratensis I-II*, APraem 42, 1966 a 45, 1969.
 Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Registra decimarum papalium*, Praha 1873.
 Čeněk ZÍBRT (ed.), *Z dějin zámku a panství Zvíkova II*, ČČM 82, 1908, s. 204–241.

Literatura:

- Jan ADÁMEK, *Patronáty milevského kláštera ve středověku*, BS 4-5, 2001, s. 63–82.
 Bernard ARDURA, *The order of Prémontré. History and spirituality*, De Pere 1995.
 Norbert BACKMUND, *Geschichte des Prämonstratenserordens*, Grafenau 1986.
 Norbert BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense I/1-2*, 2. ed., Berolini – Novi Eboraci 1983.
 Norbert BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense III*, Straubing 1956.
 Michaela BÄUMLOVÁ, *Tisky v knihovně tepelského opata Zikmunda Hausmanna*, BS 6–7, 2004, s. 135–155.
 Martina BOLOM-KOTARI, *Pečeti moravských premonstrátů v letech 1436–1784. Sfragistika představených a konventů v kontextu jejich diplomatického materiálu*, disertační práce na Ústavu PVH a archivnictví FF MU, Brno 2013.
 Tomáš BOROVSÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005.
 Sebastian BRUNNER, *Ein Chorherrenbuch. Geschichte und Beschreibung der Bestehenden und Anführung der Aufgehobenen Chorherrenstifte: Augustiner und Prämonstratenser in Österreich-Ungarn, Deutschland und der Schweiz*, Würzburg – Wien 1883, s. 589–637.
 Vladimír BYSTRICKÝ, *Západní Čechy v husitských válkách*, České Budějovice 2013.
 Jaroslav ČECHURA, *Chotěšov v 15. století*, MZK 27, 1991, s. 51–78.
 Jaroslav ČECHURA, *Poznámky k místopisu někdejšího tepelského klášterství*, Zpravodaj Místopisné komise ČSAV 23, 1982, č. 1-2, s. 13–20.
 Jaroslav ČECHURA, *Rozsah a dynamika sekularizace církevních statků v západních Čechách na počátku husitské revoluce (v letech 1419–1420)*, PHS 29, 1989, s. 40–66.
 Jaroslav ČECHURA, *Sekularizace církevních statků v husitské revoluci a některé aspekty ekonomického a sociálního vývoje v Čechách v době pozdního středověku*, HT 9, 1986–1987, s. 91–101.
 Jaroslav ČECHURA, *Sekularizace církevních statků v západních Čechách v letech 1421–1454*, ČNM, řada historická, 165, 1-2, 1996, s. 1–16.
 Jaroslav ČECHURA, *Das Stift Tepl in den Jahren 1193 bis 1650. Ein Abriß seiner Wirtschaftsgeschichte*, Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien 13, Königstein 1994, s. 9–24.
 Jaroslav ČECHURA, *Vývoj pozemkové držby kláštera v Teplé v době předhusitské*, MZK 24, 1988, s. 205–225.
 Dominik K. ČERMÁK, *Premonstráti v Čechách a na Moravě*, Praha 1877, s. 351–391.
 Martin DOLEŽEL, *Vnitřní poměry v mužských premonstrátských kláštorech na středověké Moravě*, diplomová práce na Historickém ústavu FF MU, Brno 2009.
 Karel DOLISTA, *Der Prämonstratenser-Orden in Tschechien. Niedergang und Wiederaufstieg im ständigen Wechsel vom 15. bis ins 20. Jahrhundert*, in: Studien zum Prämonstratensorden, Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 185, s. 617–650.

- Karel DOLISTA, *Premonstrátský řád a velké západní schisma (1378–1417)*, AUC – HUCP 31, 1991, č. 1, s. 63–71.
- Karel DOLISTA, *Tepelský klášter v pozdní gotice a renesanci*, MZK 5, 1967, s. 173–197.
- Sáša DUŠKOVÁ, *Dva zvláštní případy konfirmačních listin Václava II. (Listina tepelská a herburská)*, in: *Studie k české diplomacie doby přemyslovské*, Rozpravy ČSAV 69, 1959, sešit 9, s. 83–109.
- Jaroslav FIALA, *Klášter premonstrátů Teplá 1197–1950. Inventář I*, 1967.
- Dušan FOLTÝN, *Celly a proboštství kláštera sv. Jana Křtitele na Ostrově. Zamyšlení nad problematikou benediktinských pobočných domů v raně středověkých Čechách*, in: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 277–289.
- Dušan FOLTÝN, *K typům a funkcím cisterciáckých proboštství v předhusitských Čechách*, in: *900 let cisterciáckého řádu. Sborník z konference konané 28.–29. 9. 1998 v Břevnovském klášteře v Praze*, Praha 2000, s. 79–95.
- Anton GNIRS, *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in den Bezirken Tepl und Marienbad*, Augsburg 1932.
- Heinrich GRADL, *Eger und Heinrich von Plauen 1451 bis 1454*, MVGDB 19, 1881, s. 198–214.
- Basilus Franz GRASSL, *Geschichte und Beschreibung des Stiftes Tepl*, 2. dopl. vyd., Pilsen 1929.
- Basilus Franz GRASSL, *Der Praemonstratenserorden, seine Geschichte und seine Ausbreitung bis zur Gegenwart*, APraem 10, 1934.
- František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II*, Praha 1957.
- Josef HANZAL, *Církevní poměry v západních Čechách ve druhé polovině 16. století*, MZK 23, 1987, s. 89–102.
- Květoslava HAUBERTOVÁ, *O nejstarších tepelských listinách*, Plzeň 1981.
- Květoslava HAUBERTOVÁ – Gustav HOFMANN – Ladislav LEŠICKÝ, *Soupis západočeských urbářů 2. pol. 13. století–1773*, Plzeň 1993.
- Ivan HLAVÁČEK, *Die Anfänge der Prämonstratenser im hochmittelalterlichen böhmischen Staat im Kontext der damaligen Ordensgeistlichkeit*, in: *Studien zum Prämonstratsorden, Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte* 185, s. 281–310.
- Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Administrace pražské diecéze na sklonku první poloviny 15. století*, in: *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 354–369.
- Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Farní síť ve středověkých Čechách a možnosti jejího studia*, CMP 8, Praha 2007, s. 23–32.
- Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Ke studiu a možnostem využití patronátních práv v předhusitských Čechách*, FHB 7, 1984, s. 43–99.
- Milan HLINOMAZ, *Kdy se stala Teplá městem? Pokus o určení vzniku městské lokality do konce 13. století*, *Historický sborník Karlovarska* 9, 2003, s. 7–21.
- Milan HLINOMAZ, *Klášter premonstrátů Teplá*, Karlovy Vary 2003.
- Milan HLINOMAZ, *Postinkunábule a paleotypy v knihovně Kláštera premonstrátů Teplá*, MZK 36, 2001, s. 147–253.
- Milan HLINOMAZ, *Přehled tepelských prvotisků*, MZK 35, 2000, s. 167–243.
- František HOFFMANN, *Soupis rukopisů knihovny kláštera premonstrátů Teplá I-II*, Praha 1999.
- František HOFFMANN, *Tepelské anály*, StR 27. 1989–1990, s. 95–112.
- Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Hospodářské dvory ve světle písemných pramenů. (Ke stavební podobě dvorů řádů benediktinského, premonstrátského a cisterckého)*, AH 12, 1987, s. 287–299.
- Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Vývoj osídlení na panství kláštera v Teplé ve 13. století*, HG 28, 1995, s. 71–91.

- Jiřina JOACHIMOVÁ, *Fundace královny Konstancie a pražské statky německých rytířů*, Umění 16, 1968, s. 495–502.
- Jaroslav KAMPER – Zdeněk WIRTH, *Topographie des historischen und Kunst-Denkmale der politische Bezirk Mies*, Prag 1911.
- Hugo KARLÍK, *Fest-Schrift zum Siebenhundertjährigen Jubiläum der Gründung des Praemonstratenser-Stiftes Tepl*, Marienbad 1893.
- Hugo KARLÍK, *Osudy kláštera v Teplé*, Blahověst. Katolické hlasy pro kněžstvo a lid jazyka československého 2, 1857, s. 131–135, 213–216 a 301–311.
- Philipp KLIMESCH, *Stift Tepl. Uibersicht der merkwürdigsten, in den Annalen des Prämonstratenser-Stiftes Tepl verzeichneten Ereignisse in und ausser dem genannaten Stifte seit dessen Gründung*, Prag 1859.
- Dana KOUTNÁ-KARG, *Chotieschauer Protokollbücher des 16. Jahrhunderts im Fürst Thurn und Taxis Zentralarchiv*, in: Regensburg und Ostbayern. Max Pindl zum Gedächtniss. Sonderdruck 1991, s. 91–107.
- Dana KOUTNÁ-KARG, *Das Register des Klosters Chotieschau*, VHVO 131, 1991, s. 305–312.
- Jitka KŘEČKOVÁ – Petra NEVÍMOVÁ, *Pečeti proboštů a konventu premonstrátek v Chotěšově*, MZK 38, 2003, s. 113–151.
- Pavel František KŘIVSKÝ, *O pečetech a erbech v řadě premonstrátském a cisterciáckém*, diplomová práce na katedře Archivnictví a PVH FF UK, Praha 1946.
- Petr KUBÍN, *Blahoslavený Hroznata. Kritický životopis*, Praha 2000.
- Dietrich LOHRMANN, *Die Wirtschaftshöfe der Prämonstratenser im hohem und späten Mittelalter*, in: Die Grundherrschaft im späten Mittelalter I, Sigmaringen 1983, s. 205–240.
- Veronika MACHÁČKOVÁ, *Církevní správa v době jagellonské (na základě administrátorských akt)*, FHB 8, 1985, s. 235–290.
- Antonín MAŘÍK, *K postavení katolické církve v Čechách v době poděbradské (Činnost katolických administrátorů za Jiřího z Poděbrad)*, FHB 7, 1984, s. 101–196.
- Antonín MAŘÍK, *Odras činnosti administrátorů podjednou doby Jiřího z Poděbrad v západních Čechách*, MZK 24, 1988, s. 169–204.
- Antonín MAŘÍK, *Teritoriální rozsah katolické církevní správy v době Jiřího z Poděbrad na základě administrátorských akt*, in: Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku (AUC, Phil. et hist. 2, 1999, Z PVH 15), s. 213–240.
- Jana OPPELTOVÁ, *Tempus scribendi. Narativní prameny vzniklé v prostředí premonstrátských kanonií v Čechách a na Moravě v 17. a 18. století*, disertační práce na Ústavu PVH a archivnictví na FF MU, Brno 2005.
- Jan PAŘEZ, *Diplomatika a správa premonstrátské kanonie na Strahově v 16. století*, SAP 53, 2003, s. 307–523.
- Hana PÁTKOVÁ, *Aktuální informace nebo obraz dávných dob? Možnosti využití farářských relací pro studium středověku na příkladu Podbrdská roku 1700*, PH 22/2, 2014, s. 379–386.
- Hana PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000.
- Hana PÁTKOVÁ, *Honoratiores ex statu ecclesiastico vel saeculari. Růžencové bratrstvo v Teplé na sklonku středověku*, in: Ve znamení Koruny české, Praha 2006, s. 256–264.
- Hana PÁTKOVÁ, *Několik poznámek ke kostelu sv. Michaela v Otročině*, Sborník muzea Karlovarského kraje 16, 2008, s. 345–348.
- Hana PÁTKOVÁ, *Písmo úředních písemností v tepelském klášteře na sklonku středověku*, Historia Slavorum Occidentis 2, 2012, č. 1 (2), s. 133–142.
- Jan PELANT, *Města a městečka Západočeského kraje*, Plzeň 1984.

- Josef PELIKÁN, *Odprodej některých vsí kláštera Tepelského v r. 1576*, ČSPS 56, 1948, s. 141–143.
- Josef PELIKÁN, *Rozsah panství tepelského*, ČSPS 59, 1951, s. 190.
- Antonín PODLAHA, *Catalogus codicum manu scriptorum, qui in Archivio capituli metropolitani Pragensis asservantur*, Praeae 1923.
- Antonín PODLAHA, *Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum s. metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad praesentia tempora*, Praeae 1912.
- Pavel R. POKORNÝ, *Knihovna Eliáše Čecha*, BS 2, 1996, s. 131–135.
- Jiří PRAŽÁK, *Kladské dědiny*, ZKČDAS 7, 1963, s. 21–37.
- Antonín PROFOUS – Jan SVOBODA, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny I-IV*, Praha 1947–1957.
- František ROUBÍK, *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách*, Praha 1959.
- Tereza RYTÍŘOVÁ, *Pečeti tepelských opatů v období od ukončení husitských válek do konce války třicetileté*, bakalářská práce na katedře Archivnictví a PVH FF UHK, Hradec Králové 2013.
- August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého XIII*, Praha 1905.
- August SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický království Českého*, 2. vyd., Praha 1998.
- Georg SCHMIDT, *Die Patronatspfarren und die Proepste des ehemaligen Klosters Chotieschau, Ord. Praem., im Mittelalter*, APraem 12, 1936, s. 46–66, 131–142.
- Karl SIEGL, *Die Kataloge des Egerer Stadtarchivs*, Eger 1900.
- Milada STUDNIČKOVÁ, *Tepelské rukopisy opata Zikmunda*, in: *Gotika v západních Čechách (1230–1530)*, Praha 1998, s. 116–124.
- Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Pronikání Němců do Čech kolonisační ve 13. a 14. století*, Praha 1938.
- Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Újezd jerusalémský*, ČSPSČ 41, 1933, s. 141–144.
- Robert ŠIMŮNEK, *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472*, Praha 2005.
- Pavel TRNKA, *Písemnosti premonstrátského kláštera Teplá za opata Zikmunda (1458–1506)*, in: *Pontes ad fontes. Církevní dějiny ve světle pomocných věd historických a příbuzných oborů*, Hradec Králové 2011, s. 59–70.
- Karel WASKA, *Dějiny poddanského městečka Úterý do konce 17. století*, diplomová práce na katedře PVH a archivního studia FF UK, Praha 1975.
- Karel WASKA, *Národnostní vývoj městečka Úterý do poloviny 17. století*, MZK 17, 1981, s. 125–138.
- Pavel ZAHRADNÍK, *Stavební dějiny premonstrátského kláštera Teplá (I. část)*, Sborník Muzea Karlovarského kraje 19, 2011, s. 7–72.
- Ludwig Alfred ZERLIK, *Das Stift Tepl in der Zeit der Glaubensspaltung, von 1521–1559 (I)*, APraem 37, 1961, 3-4, s. 262–281.

Elektronické zdroje:

databáze písemností církevní provenience www.monasterium.net
 digitální knihovna písemného kulturního dědictví <http://www.manuscriptorium.com/cs>
 bavorsko-česká síť digitálních historických pramenů <http://www.portafortium.eu>